

ПРОБЛЕМИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВОТО И РЕАЛИЗАЦИЯТА НА ПЧЕЛЕН МЕД В БЪЛГАРИЯ

Георги Иванов Ангелов
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
Катедра „Аграрна икономика“

Резюме: Актуалността на темата произтича от потенциала за развитие, които предоставят природните дадености на страната и международният интерес към българския пчелен мед. Проблем е, че много малка част от печалбата остава за производителя, което прави сектора недостатъчно атрактивен и това обуславя два пъти по ниското производство от възможностите на страната.

Основната цел на статията е да се изведат възможностите и зависимостите на пчеларството, спрямо които да се предложи модел, спомагащ неговото развитие. За постигане на целта са поставени следните задачи:

- определяне на предпоставките и факторите, от които зависи производството на пчелен мед;
- анализиране състоянието на пчеларството в България;
- предлагане на модели за реализация на продукта.

Ключови думи: пчелен мед, реализация, предпоставки, състояние, потенциал.

JEL: Q12,Q13.

PROBLEMS IN THE PRODUCTION AND REALISATION OF HONEY IN BULGARIA

Georgi Ivanov Angelov
D. A. Tsenov Academy of Economics
The Department of Agricultural Economics

Abstract: The topicality of the paper derives from the potential for development, which the country's natural and the international interest to Bulgarian honey provide. The problem is that a very small part of the profit remains for the producer, which makes the sector not attractive enough and results in twice lower production than the country's capabilities.

The main purpose of the paper is to describe the opportunities and the dependencies of beekeeping, with which to offer a model that supports its development. To achieve the aim the following tasks are to be accomplished:

- to define the prerequisites and factors on which the production of honey depends;
- to analyse the situation of beekeeping in Bulgaria;
- to offer models for product realization.

Keywords: honey, realization, prerequisites, situation, quality.

JEL: Q12,Q13.

Увод

Пчеларството в България има многовековна история, но досега не успява да развие потенциала, който предоставят географско климатичните условия на страната. **Актуалността** на темата произтича от потенциала за развитие, който предоставят природните дадености на страната и международният интерес към българския пчелен мед. Проблем е, че много малка част от печалбата остава за производителя което прави сектора недостатъчно атрактивен и това обуславя два пъти по ниското производство от възможностите на страната.

Основната **цел** на публикацията е да се изведат възможностите и зависимостите на пчеларството, спрямо които да се предложи модел, спомагащ неговото развитие. За постигане на целта са поставени следните **задачи**: определяне на предпоставките и факторите, от които зависи производството на пчелен мед; анализиране състоянието на пчеларството в България; предлагане на модели за реализация на продукта. **Обект** на изследването са съществуващите модели на реализация на пчелен мед в страната и възможностите им за оптимизация.

1. Състояние и тенденции в развитието на пчеларството в България

България има отлични условия за развитие на пчеларството и заема челно място по видове разнообразна растителност на континента. Страната има подходяща природа и климат, много гори и богата медоносна растителност. Приблизително 20–25% от територията на страната е с планински и полупланински релеф, с над 1100 вида кръстосано опрашващи се растения, от които може да се събират изключително разнообразни видове прашец и нектар. Природата у нас практически е много добре запазена от замърсяване и според дългосрочните планове за развитие на страната тя ще става все по-чиста. Страната ни е един от известните производители на мед, добре познат на западния търговец и консуматор (Христов & Цветанов, 2016).

Като цяло няколко са основните предпоставки и проблеми, от които зависи производството на мед. На първо място са природните фактори, от една страна, климатичните и географски характеристики на района, а от друга, годишните климатични условия. Следващите предпоставки са от социално-икономически характер, търсене, предлагане, цена, изградени канали за реализация, консумация, качества на продукта, традиции и пр. Също така и човешкият фактор, който с придобиването на дългогодишни знания, умения, усъвършенстване на технологии и селекциране на пчелните семейства, въвеждане на различни регламенти и програми, спомага за развитие на пчеларството. И същевременно отрицател-

ният ефект, който оказва човека върху пчелите и природата с глобалното замърсяване и използване на химикали в селското стопанство, които масово изстребват пчелните семейства. Намалването броя на пчелните семейства води до отрицателни последици по цялата хранителна верига. Следователно политиката, осъществявана по отношение опазването на пчелите и респективно биоразнообразието в природата, трябва да бъде отговорна и безкомпромисна в полза на съхраняването им (Станев, 2017).

Природните дадености на страната, и най-вече медоносните растения, дават възможност да се добива екологично чист и висококачествен мед, както и други пчелни продукти. В България се добива два вида пчелен мед – нектарен и манов. Нектарният мед от своя страна се разделя на монофлорен и полифлорен мед. Монофлорният мед се добива от нектара само на един вид растителност, например от акация, липа, слънчоглед и прочие. На практика почти няма чист монофлорен мед, тъй като цъфтежът на едно растение съвпада с цъфтежа на друг вид растителност и пчелите смесват нектара от различните растения. Полифлорният мед се произвежда от нектара на различни видове растения, той е по масово добиваният и е известен като букет.

За добиване на манов мед са нужни по-специфични природни дадености и съчетание между определени климатични и географски условия. Пчелите събират мановия мед от соковете на някои видове дървета като дъб, бор, ела, липа и др. Тази сладка течност се получава с помощта на насекоми, които пробиват листата на растенията и се нарича мана, откъдето и полученият от нея мед се нарича манов. Когато около пчелините няма нектарни растения, пчелите събират маната от дърветата и я превръщат в манов мед. Такъв мед може да се добива на много малко места по света. Българският манов и нектарен мед се отличава с изключително високи вкусови и лечебни свойства. Освен невероятния аромат, вкус и мирис, биологичната ценност се дължи и на букета от хранителни вещества – 18 вида аминокиселини, ензими, витамини А, С, Е, К, В1, В2, В3, В5, В6, В7, В9, микроелементи (калций, фосфор, магнезий хром и др.), естествени антибиотични вещества. Този хранителен букет се използва не само като храна, а също така намира приложение и в медицината. На тази основа трябва да се гради марка, име, което да се разпознава и търси от крайния потребител, а не от преработвателите и търговците на едро, които го препакетират и сливат с масовия нискокачествен мед на големите вносители.

Поради това има търсене в едни от най претенциозните пазари в Европа. Много от вносителите го използват като подобрители на меда, продаван в техните страни. Медът се приема като знаков продукт за България и участва в почти всички международни изложения заедно с киселото мляко, розовото масло и виното.

Въпреки традициите, природните дадености и успешния износ на български мед, пчеларството за твърде малко хора е основен източник на

доходи и все още продължава да бъде предимно допълнителен източник на средства по селата. Малко са тези, които са превърнали пчеларството в своя професия, отглеждането на пчелни семейства е твърде слабо спрямо нивото на страните от ЕС, сектора все още не е достатъчно атрактивен. Като се има предвид еколого-географската характеристика на страната е възможно броят на пчелните семейства да бъде увеличен почти двойно и да достигне 1.3 млн. пчелни семейства (Симова, 2007).

В България пчеларството е най-развито в областите Добрич, Силистра, В. Търново, Плевен – в северна България и Пловдивска област – в Южна България. Пчеларството в България все още има екстензивен и разпокъсан характер, то се разделя на две групи дребни и професионалисти. Процентът на професионалните пчелари, отглеждащи над 150 пчелни семейства, все още е твърде малък, от 971 броя за 2015 г. се покачват на 1080 броя за 2016 г., със среден брой 236.5 пчелни семейства на стопанство (МЗХГ, 2017). За сравнение, през 2010 г. общият брой на кошерите в ЕС е бил приблизително 14 милиона, като близо 6 млн. от тях принадлежат на професионални пчелари, тоест 40% от кошерите (Йонкова, Григорова, Шопово, Тимарева, & Ганчева, 2016).

Таблица 1

Състоянието на пчеларството в България

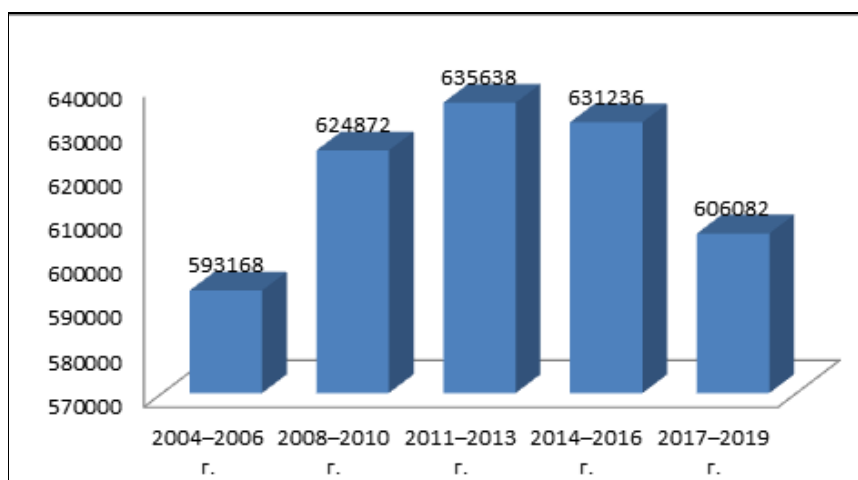
Показатели за състоянието на пчеларството в България			
Години	2014	2015	2016
брой пчл. семейства	588379 бр.	747434 бр.	754105 бр.
брой пчл. стопанства	161436р.	179696р.	15306 бр.
добив на пчл. мед	9268 т.	11388 т.	10218 т.

Източник: по данни от МЗХ, отдел „Агростатистика”, анкети „Пчеларството в България”

Регистрираните пчелни стопанства за 2016 г. са 15306, като броя им е намалял с 14.8% от предходната година и 5.1% спрямо 2014 г. Тази тенденция за намаляване броя на пчеларите се наблюдава в целия ЕС (вж. Фигура 1).

Според доклада на Европейската комисия пчеларите в ЕС са около 600 000 и техният брой намалява устойчиво вече 4–5 години с около процент на година. Поради достигането на пенсионна възраст много от пчеларите преустановяват дейността си и излизат от сектора, но техните места не се попълват от нови пчелари, което води до намаляване на пчелните стопанства и е проблем за целия ЕС. От друга страна, броят на пчелните семейства в България от 2015 г. почти не се променя, дори се забелязва леко покачване. При сравняване на данните от трите години се вижда, че пчелните семейства бележат значителен ръст от около 27% спрямо 2014 г. и 2015 г., а през 2016 г. измененията са незначителни. Проучвания на

държавите–членки, за които е тенденция, пчелните семейства да намаляват в световен мащаб поради високата смъртност на пчелите, засега не е налице в България. Най-засегнати в това отношение са Америка, Япония, Испания, Франция и Англия. Умиращите пчелни семейства, според някои изследователи, предвещават екологична катастрофа (Радословова, 2011).

Източник: по данни от доклад на Европейската Комисия

Фигура 1. Броят на пчелните стопанства в ЕС

Средният брой на отглеждани пчелни семейства от едно стопанство се увеличава от 41.6 броя за 2015 г. на 49.3 броя за 2016 г. Според изложените данни наблюдаваме една положителна тенденция на окрупняване на пчелните семейства.

Добивът на пчелен мед в България варира от 9–11 хиляди тона годишно за последните три години. Производството за 2014 г. е 9268 т., за 2015 г. – 11388 т. и за 2016 г. – 10218 т. Средният добив от едно пчелно семейство нормално варира от 16 до 21–22 кг. В зависимост от климатичните условия през годината, за 2016 г. е 16.7 кг., този резултат я поставя в листата на не най-благоприятна година. При сравняване с по-дълъг период, няма да има голяма разлика в добива на мед от пчелно семейство, увеличаване на количеството добит мед се дължи на по-големия брой пчелни семейства.

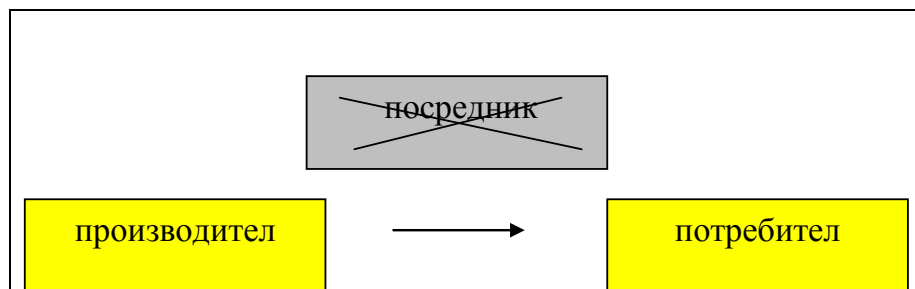
1. Проблеми при производството и реализация на пчелен мед

Консумацията на пчелен мед в България е много ниска, въпреки положителния ефект от потреблението на този продукт и достъпните цени, страната се нарежда на последните места по консумация на мед в ЕС. За

ЕС на глава от населението се пада 0.7 кг., а за Германия, най-големият консуматор от 1.1 кг. на човек, за САЩ личното директно потребление се изчислява 1.2 кг., за България количеството пада на 0.3–0.4 кг. за човек от населението. Обикновено медът присъства във всяко едно домакинство, но не се възприема като храна или естествен подсладител, медът се приема като вид алтернатива на традиционната медицина. Това с времето може да бъде превъзможнато, за да се увеличи консумацията на страната и достигне нивата на ЕС. Потреблението на страната възлиза на около 2000 т годишно, но поради големия дял на сектора в сивата икономика не може да се изчисли точно. Моделите на реализация на пчелен мед можем да разделим на три степени според количеството на реализирана продукция на дребно, средно и едро.

- *Директни продажби на краен потребител*

Под модела за реализация на пчелен мед на дребно са директни продажби на краен потребител. Директните продажби могат да се осъществяват от пчелина чрез откриване на шанд на общинските, фермерските или местните пазари, както и отваряне на собствени магазини. Проучванията показват, че 86% от потребителите на пчелни продукти търсят директния контакт с производителите или препоръки от приятелски кръг при закупуването на пчелен мед. Причината за това поведение на клиента е, стремежът да се избегнат посредниците, за да се намали крайната цена и гарантира произхода и качеството на меда. Потребителите се доверяват на препоръки на приятели за производители, и съответно, не се търси търговска марка.

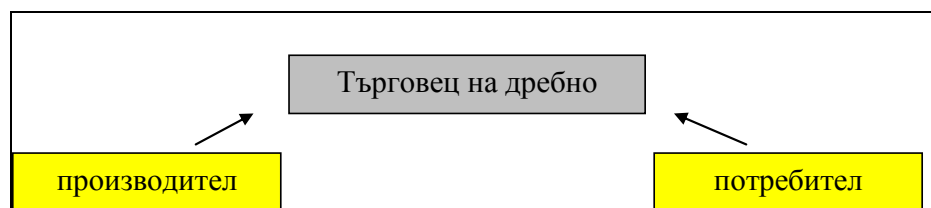
Фигура 2. Директни продажби на пчелен мед на краен потребител

През последните години като възможност за директни продажби се утвърждава електронната търговия, където също може да се обмени информация за продукта с производителя и да се гарантира качеството на продукта, както и да се избегнат посредниците. Чрез този модел на реализация производителят получава най-високата цена за своята продукция и съответно е предпочитан от по-дребните производители.

Общата аграрна политика на ЕС за 2014–2020 насърчава късите вериги за доставка на земеделски продукти, развитието на широколентовия интернет и информационните технологии в селските райони. Това ще спомогне за все по-обхватното използване на електронната търговия и скъсяване на разстоянието между производители и потребители. Чрез интернет и информационните технологии ще се предоставят добри възможности на земеделските производители за осъществяване на стабилни връзки с потребителите на своите продукти.

- *Директни продажби на търговец на дребно*

Моделът за реализация на средни количества пчелен мед са директните продажби на търговци на дребно (вж. Фигура 3). Към тях спада зареждане на местни квартални магазини и други търговци на дребно. Те обикновено закупуват продукцията според дневните продажби на меда, но не повече от нужното им за една две седмици. За 2016 г. чрез директни продажби на търговци на дребно са реализирани 535 т. на средна цена 5.47 лв/кг според МЗХГ.

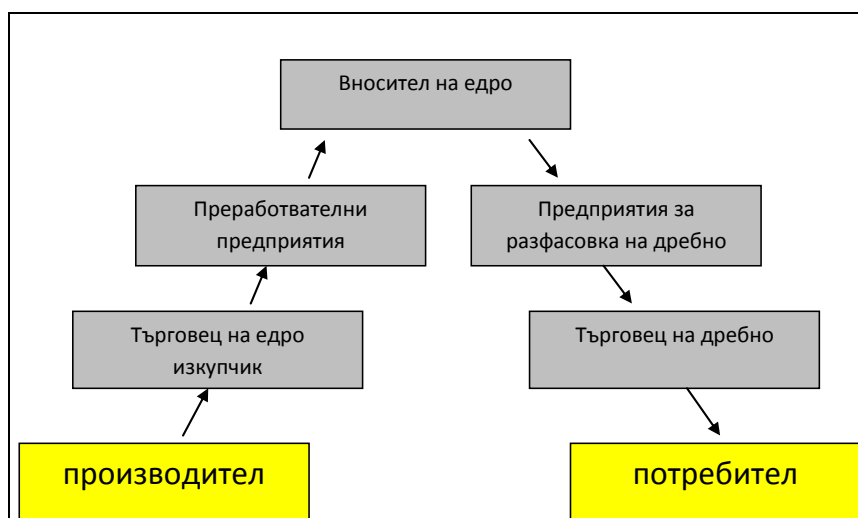
Фигура 3. Реализация на пчелен мед чрез директни продажби на търговец на дребно

Моделът е най-слабо използваният в страната, въпреки че производителите получават по висока цена от цената, която ще получат при реализацията на пчелен мед на едро. Производителите с по-големи количества предпочитат да реализират своята продукция наведнъж.

- *Продажби на преработвателни предприятия и промишлеността*

Моделът за търговията на едро на пчелен мед не се осъществява през стоковите борси и тържищата. В България масово се използва индивидуалната форма на преговаряне с търговците и предприятията. В този модел медът се третира като суровина и цените се формират от големите играчи на пазара. Чрез преминаване през преработвателните предприятия се извършват анализи, удостоверява се качеството и може да се сложат етикети за извършения контрол и безопасност на продукта. Преработката на пчелен мед е насочена предимно за експорт. След като премине през ръцете на българските търговци и преработвателни

предприятия, медът се поема от вносители на едро за държавата вносителка, следвани от предприятия за разфасовки на дребно и едва тогава към търговците на дребно и достигат до крайния потребител. Така преди продуктът да достигне до крайния потребител, минава през 5-6 посредника и всеки посредник е утежнил цената на меда, съответно с толкова е и по-малка печалбата на производителя (вж. Фигура 4).

Фигура 4. Многостепенен модел за реализация на пчелен мед на преработвателни предприятия и промишлеността

По данни на МЗХГ средната цена на пчелния мед в България, изкупуван от търговците на едро за 2016г., е 4.61 лв./кг, а средната цена за ЕС на многоцветния пчелен мед, продаван наливно при търговци на едро, е 3,78 евро/кг. (Европейска комисия, 2016). Това е най-масово използваният модел за реализация на пчелен мед в България, през този канал преминава 60–70% от произведения мед в страната.

Както се спомена вече, консумацията на пчелен мед в България е твърде малка и производството покрива търсенето на сто процента. Поради тази причина реализацията на този продукт е ориентирана предимно зад граница. Въпреки сравнително малките размери на страната, България има дял от около 2 % от общия обем на износа на пчелен мед в света, който е в диапазона от 300 000 т. до 400 000 т. годишно. Най-големият производител и износител в света е Китай, с производство от 250 000 т. и износ с над 100 000 т., след Китай по производство се нареждат САЩ, Аржентина, Мексико, Чили, а като обединение ЕС е вторият по-големина производител и най-големият вносител в света.

Източник: по данни на FAO

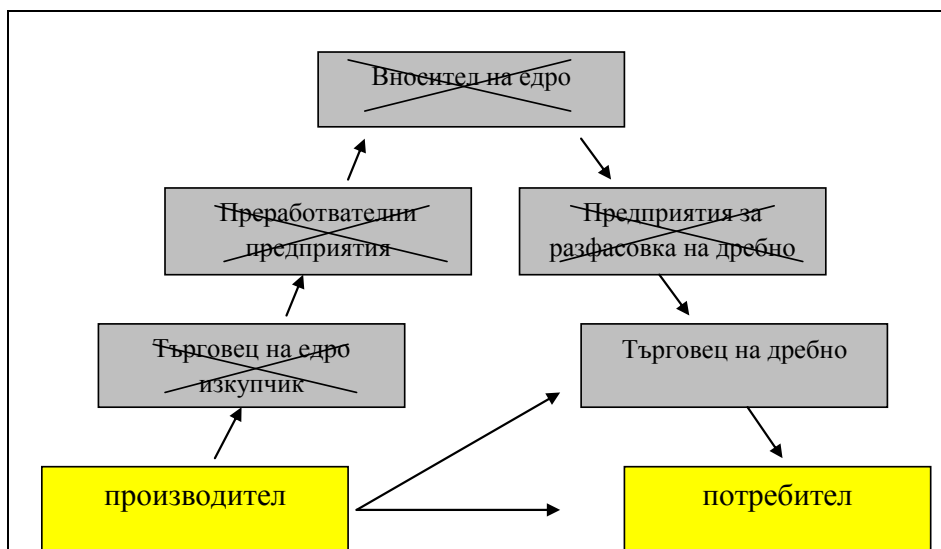
Фигура 5. Данни за вноса и износа на мед на световните пазари за 2013 г.

Това са и основните играчи, от които зависи цената на пчелния мед на световния пазар. Най-големият напредък на страната в тази област е през 2013 г., когато става 12-ия най-голям износител в света (вж. Фигура 5). Експортът и производството на пчелен мед за периода 2012–2016 г. са два пъти по високи в сравнение с предходния 4-годишен период, но и това ниво на производството не задоволява международното търсене на този продукт. Държавите–членки на ЕС произвеждат почти 250000 т годишно, като това количество не е достатъчно да покрие вътрешното потребление. През 2015 г. процентът на самостоятелно задоволяване на потребностите е около 60 % и вносът към ЕС възлиза на 200 000 т. Главният доставчик на пчелен мед за ЕС е Китай, откъдето се внасят приблизително 100 000 т., другите два основни вносители са Мексико и Украйна. Цената на китайския мед е 1.64 евро/кг, въпреки че няма добро качество и се внася главно като технически мед, но успява да подбие цената на европейските производители. Износът на пчелен мед от България е насочен главно за ЕС, основно Германия, но също така и за Гърция Полша, Франция и др. От гледна точка на количество България не може да бъде конкурентоспособна спрямо големите производители, а и не е необходимо, българското производство трябва да се разграничи от масовия мед на пазара, и да се акцентира върху уникалността и да се наблегне на качеството.

На основания на анализирани фактори и предпоставки и очертаването на основните проблеми в развитието на пчеларството в България ще е подходящо прилагането на кооперативен модел при реализацията на пчелен мед.

- *Кооперативен модел на реализация на пчелен мед*

При кооперативния модел производителите се сдружават и изграждат силни кооперативи за преработване, пакетиране, логистика, дистрибуция и реклама, осигуряващи постоянни количества и гарантирано качество на продукцията. Кооперативи, които да реализират своята продукция директно към търговците на дребно на държавите вносителки, а защо не и да изградят собствени магазини в съответните държави. По този начин ще се решат повечето проблеми, свързани с реализацията на пчелен мед, които са непосилни за отделния производител. Ще се скъси веригата на доставка и ще отпадне тежестта на почти всички посредници по веригата, които ощетяват производителя с вземането на процент от стойността на крайния продукт (вж. Фигура б).

Фигура б. Кооперативен модел на реализация на пчелен мед

Чрез кооперативния модел пчеларите ще се освободят от монополната зависимост, в която ги поставят няколкото едри изкупчици на пчелен мед. Моделът дава възможност и свобода за изграждане на собствена марка, чрез която да се представи даденото сдружение на пазара. При наличие на марка кооперативът може да акцентира върху качествените характеристики на меда и спецификите на района, от който се добива, и по този начин да се достигне до повишаване цената на продукта. Ще може да се извършат необходимите анализи и преработки, пакетиране и окачествяване на меда. Улесняването на реализацията на продукцията може и ще изиграе роля на катализатор за експлозивното развитие на пчеларския сектор (Кънев, 2015). Чрез коопериране на пчелните стопанства про-

изводителите много по-лесно ще решават проблемите, свързани с производството и реализацията на пчелния мед и ще осигурят нови възможности за финансиране на техните дейности.

Изграждането на кооперативи и сдружения на земеделски производители са приоритет в новата Обща селскостопанска политика на ЕС и на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2014 – 2020. За сдруженията и организациите на производителите има предвидени мерки за подпомагане в ПРСР: мярка 9 „Създаване на групи и организации на производителите”, както и опции за реализиране на инвестиционни намерения на групите и организациите, които се предоставят по подмерки 4.1. „Инвестиции в материални активи” и 4.2. „Инвестиции в преработка и маркетинг на селскостопански продукти” (МЗХГ). С помощта, предоставена от ПРСР кооперативите имат възможност с европейски средства да изградят необходимата им база за работа на кооператива. Чрез този модел българският производител ще се почувства по-силен, по-значим и защитен и ще може да се възползва от големия пазарен потенциал на българския мед на международния пазар.

Заключение

Българският пчелен мед се възприема много добре на международните пазари поради специфичните си органолептични и физико-химични характеристики. В България няма друг такъв продукт, от който да се изнася над 70% от произведеното количество и да има интерес за многократно по-високи количества за реализация. Страната притежава отлична ресурсна база за развитие на пчеларството, близост до най-големия и платежоспособен пазар, и природни дадености за двойно увеличение на пчелните семейства и производството на пчелен мед. Но неадекватната държавна политика и липсата на кооперативи от страна на производителите пренасят добавената стойност в ръцете на посредници и преработват ели. Последиците са възпрепятстване и ограничаване устойчивото развитие на сектора.

Необходима е промяна в държавната политика и в модела на функциониране на пчеларството в България. Също и подходяща стратегия за развитие на пчеларството, включваща мерки за поощряване производството, преработката и реализацията на пчелни продукти и по-добрата организация на пазара. Трябва да се превъзмогне скептицизмът на българския производител по отношение на кооперирането, тъй като отделният производител не притежава нужния ресурс, за да изведе и поддържа краен продукт на международния пазар. Рецептата на успешния и устойчив бизнес модел за реализацията и производството на пчелен мед е в кооперирането и извеждането на краен продукт с българска марка на международните пазарите.

Използвани източници:

- МЗХГ. (н.д.). *Програма за развитие на селските райони 2014–2020*. Изтеглено на 10.09.2017 г. от www.dfz.bg: <http://www.dfz.bg/bg/prsr-2014-2020/prsr--2014-2020/>
- МЗХГ; (02 2017 г.). *Пчеларството в България през 2016 г.* Изтеглено на 10.10.2017 г. от <http://www.mzh.government.bg/>:
http://www.mzh.government.bg/MZH/Libraries/%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%8A%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_2017/RA322-Publication-BeesHoney2016.sflb.ashx
- Радославова, С. (19 08 2011 г.). *Медени месеци – Капитал*. Изтеглено на 06 10 2017 г. от Стоки и продажби – Капитал:
http://www.capital.bg/biznes/stoki_i_prodejbi/2011/08/19/1141604_medeni_meseci/
- Станев, Я. (2017). Състояние на пчеларството в България. *Кръгла маса – Потенциал за развитие на Фермерските пазари в България* (стр. 175 - 179 с.). Свищов: Академично издателство „Ценов „,
- Симова, А. (2007). Производството на пчелен мед в България–състояние и перспективи на развитие. *Икономика и управление на селското стопанство/52/5/*, 58–63.
- Европейска комисия (07.12.2016 г.). *Доклад на комисията до европейския парламент и съвет относно изпълнението на мерките в връзка със сектора на пчеларството*. Изтеглено на 10.10.2017 г. от ec.europa.eu:
<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/BG/COM-2016-776-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>
- Кънев, П. (2015). Мотивационни аспекти за осъществяването на икономическа дейност в пчеларския сектор. *Международна юбилейна научно-практическа конференция – Европейски практики и национални рефлексии в планирането* (стр. 284-290 с.). Свищов: Академично издателство „Ценов „,
- Христов, П., & Цветанов, Ц. (2016). Биологично пчеларство в България–същност, състояние и перспективи. *Селскостопанска академия/животновъдни науки/3-б/*, 20-29.
- Йонкова, Г., Григорова, З., Шопова, И., Тимарева, С., & Ганчева, А. (2016). Релацията пчеларство – туризъм. *Ново знание/5-2/*, 29–36.